

Rio+20: Naar een duurzaam economisch model dat mens en milieu respecteert

Beleidspaper Oxfam-Wereldwinkels

Hielke Van Doorslaer

Dé grote uitdaging voor de 21ste eeuw is armoede uitroeien en welvaart creëren voor iedereen binnen de grenzen van ons ecologische systeem. Een duurzaam toekomstmodel waarbinnen deze doelstellingen gerealiseerd kunnen worden is meer dan ooit nodig. Het is duidelijk dat een dergelijke zoektocht naar de kern van ons samenlevingsmodel moet gaan.

In de aanloop naar de Rio+20-VN-conferentie (Rio de Janeiro, 20-22 juni 2012), die verschillende staats- en regeringsleiders zal verzamelen om te debatteren over duurzame ontwikkeling en krijtlijnen uit te tekenen voor de toekomst, benadrukt Oxfam de nood aan een nieuw concept van welvaart waarbij gelijkheid en rechtvaardigheid een centrale rol moeten spelen. Vele van de gemaakte afspraken op de zogenaamde *Top van de Aarde*, de eerste VN-conferentie over Milieu en Ontwikkeling (UNCED), eveneens in Rio in 1992, bleven immers dode letter. De nood aan een duurzaam ontwikkelingsmodel is dwingender dan ooit.

Ons huidig maatschappelijk en economisch bestel schiet immers schromelijk te kort. Terwijl de economie de voorbije twintig jaar alleen maar is blijven groeien, waren de voordelen van die groei nooit ongelijker verdeeld dan nu. Terwijl we nooit meer produceerden, lijden toch meer dan 1 miljard mensen honger, en de voedselproducerende boeren zelf nog het meest. Maar liefst 1,4 miljard mensen moeten vandaag zien te overleven met minder dan 1,25 dollar (93 eurocent) per dag. Tegelijkertijd hebben we de ecologische draagkracht van onze planeet al collectief overschreden. Met andere woorden: we gebruiken onze natuurlijke hulpbronnen nu al sneller op dan dat die zich kunnen herstellen.¹

Duurzame ontwikkeling realiseren

De term 'duurzame ontwikkeling' kwam voor het eerst centraal te staan in het zogenaamde Brundtlandrapport 'Our Common Future' uit 1987, dat als voornaamste inspiratiebron voor de Conferentie van Rio in 1992 fungeerde. Duurzame ontwikkeling werd daar als volgt omschreven:

'Duurzame ontwikkeling is ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen.'²

Duurzame ontwikkeling vestigt dus de aandacht op noden of behoeften, in het bijzonder de dagelijkse behoeften van de armsten, en tegelijk op de natuurlijke, biofysische

grenzen of limieten van onze planeet. Ontwikkeling verschijnt hier dus voor het eerst als een multidimensioneel concept dat niet enkel aandacht heeft voor economische kortetermijngroei, maar ook de eindigheid van onze planeet en de behoeften van al haar bewoners nu en in de toekomst in rekening tracht te brengen.

Duurzame ontwikkeling omvat dus drie dimensies: een economische, een ecologische én een sociale. Die drie dimensies zijn onderling met elkaar verbonden en moeten dus op een geïntegreerde en coherente wijze samen aangepakt worden. In de praktijk wil dit zeggen dat het de sociale en milieugrenzen zijn die bepalend zijn voor alle economische activiteit. We moeten het economische systeem, dat zich de voorbije decennia steeds meer is gaan verzelfstandigen, terug inbedden in een ruimer sociaal en ecologisch kader. Het beleid heeft nood aan indicatoren en concepten om deze transitie vorm te geven. Het zijn de sociale en milieugrenzen die bepalend zijn voor alle economische activiteit.

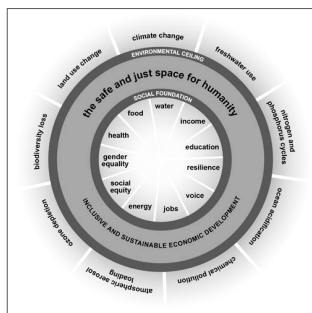
Het zijn de sociale en milieugrenzen die bepalend zijn voor alle economische activiteit.

De economische indicatoren die we vandaag hantieren om ontwikkeling en vooruitgang te meten zijn echter ontoereikend en eenzijdig. Zo peilt het bnp (de som van het aantal producten en diensten dat geproduceerd wordt op een nationaal grondgebied) in essentie enkel naar de graad van economische activiteit van een land, maar zegt het absoluut niets over de mate van sociale rechtvaardigheid en (on)gelijkheid, welzijn van burgers of het milieu.³

Mensenrechten en de grenzen van de planeet

Om die redenen ging Oxfam op zoek naar een nieuwe voorstelling van zaken. Het spanningsveld tussen een universelebehoeftevoorziening en de eindigheid van onze planeet is visueel in kaart gebracht door een sociale bodem te combineren met een ecologisch plafond. Door een sociale ondergrens te combineren met een ecologische bovengrens ontstaat de conceptualisering van een 'donut' of een 'reddingsboei' die de ruimte aan geeft waarbinnen elke wereldburger een comfortabel en menswaardig bestaan kan leiden zonder dat onze aarde hierdoor overbelast wordt (zie: *Figuur 1*).⁴

Figuur 1: de veilige en rechtvaardige ruimte van duurzame ontwikkeling gevisualiseerd.

Bron: Oxfam, 2012

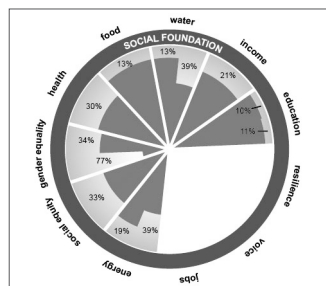
De mensenrechten vormen de fundamentele hoeksteen om de sociale basis of het sociale minimum waarop iedereen recht heeft, te bepalen. De *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* (1948) van de VN stelt onder meer:

'Recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world'.⁵

Oxfam neemt deze mensenrechten op bij het definiëren van de sociale bodem: het recht op voedselzekerheid, op waardig werk, op een leefbaar inkomen, sociale gelijkheid en gendergelijkheid, toegang tot water, energie, basisonderwijs en elementaire gezondheidszorg, op politieke vrijheden, en op ondersteuning en weerbaarheid.

Hoewel er in de laatste decennia op een aantal gebieden stevige vooruitgang is geboekt, moeten we toch vaststellen dat aan de meeste van deze minimale rechten vandaag nog steeds niet voldaan wordt: 13 procent van de wereldbevolking is ondervoed, 21 procent van de wereldbevolking leeft in schrijnende armoede en maar liefst 30 procent heeft geen toegang tot de meest elementaire vorm van gezondheidszorg. Nochtans zou het garanderen van deze basisrechten voor iedereen een absolute prioriteit moeten zijn. *Figuur 2* brengt de gegevens uit tabel 1 in het donutmodel en geeft aan hoe ver we voor elk van onze indicatoren onder de sociale bodem zitten. Drie van de elf sociale indicatoren moeten tot op heden nog gekalibreerd worden (zie: *figuur 2*).

Figuur 2: Minimale rechten als sociale basis.

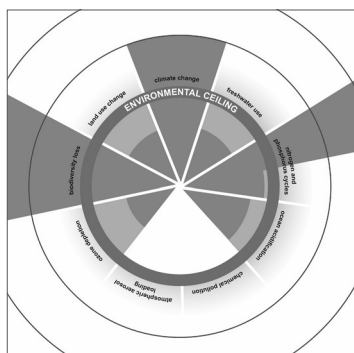

Bron: Oxfam, 2012

In opdracht van het Stockholm Resilience Centre, en onder leiding van Prof. Dr. Johan Rockström, definieerden een team van 29 wetenschappers negen cruciale milieuprocessen die van belang zijn om onze planeet in een stabiele toestand te handhaven.⁶ Wanneer deze processen langdurig verstoord worden kan dit leiden tot plotse en onomkeerbare veranderingen in onze leefomgeving. Deze zouden vooral de allerarmsten en nu al kwetsbare bevolkingsgroepen treffen. Om een dergelijk scenario te vermijden definieerden de wetenschappers negen kantelpunten die bij overschrijding onherroepelijke schade zouden toebrengen aan ons planetaire leefsysteem. Die kantelpunten of grenzen vormen het plafond van het donutmodel. Ze hebben betrekking op de volgende domeinen: klimaatverandering, verlies van biodiversiteit, stikstofcyclus, fosfaatcyclus, ozonconcentratie, verzuring van de oceanen, zoetwatergebruik, landgebruik, chemische verontreiniging en de hoeveelheid fijne deeltjes/vluchtige organische stoffen in de atmosfeer.

De wetenschappers stelden vast dat we voor minstens drie van de negen kritische factoren reeds boven het vooropgestelde plafond zitten: de verandering van het klimaat, het verlies aan biodiversiteit en verstoring van de stikstofcyclus. Ook wat de andere processen betreft naderen we volgens de huidige trends snel het plafond. Voor twee van de negen factoren is de berekening evenwel nog nader te bepalen (zie fig. 3).

Figuur 3: planetaire grenzen als milieuplafond

Bron: Oxfam, 2012

Het concept van de planetaire grenzen is van belang omdat het ons op onze gemeenschappelijke verantwoordelijkheid drukt om deze kritische grenzen te respecteren. Tegelijkertijd verhult het echter het historisch zeer ongelijke gebruik in natuurlijke hulpbronnen. De uitdaging om onze activiteiten terug binnen het ecologische plafond te brengen is dus een 'gemeenschappelijke, maar gedifferentieerde verantwoordelijkheid' (Rioprincipe 7) waaraan ieder land volgens zijn respectievelijke capaciteiten moet bijdragen.⁷ Dit principe staat echter onder toenemende druk in de internationale onderhandelingen.

Overconsumptie als grootste obstakel

Een dergelijke voorstelling van zaken, die een sociale bodem combineert met een ecologisch plafond, maakt duidelijk dat een duurzaam beleid, in de brede zin van het woord, dus steeds oog moet hebben voor een dubbele doelstelling: minimale rechten garanderen én een duurzaam gebruik van onze planeet bevorderen. Wanneer we slechts op eenzijdige wijze duurzaamheid nastreven, zullen immers vaak nadelige effecten optreden die de vooruitgang, gemaakt op het ene vlak, ondermijnen of neutraliseren langs de andere zijde.

Denken we maar aan de manier waarop zogenaamde 'groene oplossingen' als biobrandstoffen duizenden mensen in het Zuiden in de armoede dwingen door een sterke stijging van de voedselprijzen te bewerkstelligen en grootschalige processen van landroof of land grabbing aan te wakkeren. Volgens een recent onderzoek blijken biobrandstoffen bovendien vaak evenveel of zelfs meer broeikasgassen te veroorzaken dan fossiele brandstoffen als benzine en diesel.⁸

Iedereen een menswaardig bestaan geven hoeft echter geenszins gepaard te gaan met een verre gaande belasting en uitputting van onze aarde:

- Om alle mensen die nu honger lijden – 13% van de wereldbevolking – de broodnodige extra calorieën te bezorgen, volstaat 1% van het voedsel dat nu op aarde beschikbaar is.
- Als je de 19% wereldburgers die nu geen elektriciteit hebben, van stroom zou voorzien, zou dat een toename in de wereldwijde CO₂-uitstoot veroorzaken van minder dan 1%.
- Met amper 0,2% van het wereldwijde bbp zou je de 21% van de wereldbevolking die nu overleeft op minder dan 1,25 dollar of 93 eurocent uit de armoede kunnen helpen.⁹

Uit deze cijfers blijkt meteen waar het echte probleem zich situeert: de overconsumptie door een minderheid van de wereldbevolking. De echte druk op ons stabiele ecosysteem vormt het overdreven gebruik van grondstoffen door de rijkste 10 procent van de wereldbevolking, gekoppeld aan een snel groeiende wereldwijde middenklasse die deze onduurzame levensstijl imiteert. Enkele ontluisterende cijfers: De echte druk op ons stabiele ecosysteem vormt het overdreven gebruik van grondstoffen door de rijkste 10% van de wereldbevolking, gekoppeld aan een snel groeiende wereldwijde middenklasse die deze onduurzame levensstijl imiteert.

- 57% van het wereldinkomen is in handen van 10% van de mensen.
- 16% van de wereldbevolking gebruikt 64% van alle geproduceerde consumptiegoederen en 57% van alle opgewekte elektriciteit.
- 50% van alle CO₂-uitstoot ter wereld wordt door amper 11% van de wereldbevolking veroorzaakt.
- 33% van het wereldwijde stikstofbudget wordt gebruikt om vlees te kweken voor EU-burgers, ongeveer 7% van de wereldbevolking.¹⁰

Bovendien gaat deze consumptie gepaard met een groeiende onduurzame handel. Een steeds groter deel van de consumptiegoederen, bestemd voor de rijke landen, wordt geproduceerd in de ontwikkelingslanden. Zodanig doet zich een transfer voor van CO₂-emissies van geïndustrialiseerde landen naar ontwikkelingslanden. Wat we vaststellen is dus dat ontwikkelde landen hun uitstoot niet zozeer verminderen of reduceren (zoals vooropgesteld in het Kyoto-protocol) maar in toenemende mate verplaatsen naar ontwikkelingslanden. Het internationale beleid zal een antwoord moeten bieden door industrielanden ter verantwoording te roepen voor deze globale CO₂-emissies via de zogenaamde emissions embodied in trade. Een eerste vereiste is het in kaart brengen van deze carbon leakages.¹¹

De echte druk op ons stabiele ecosysteem vormt het overdreven gebruik van grondstoffen door de rijkste 10% van de wereldbevolking, gekoppeld aan een snel groeiende wereldwijde middenklasse die deze onduurzame levensstijl imiteert.

De belangrijkste les ligt hierin: de armen genoeg voedsel, energie en inkomen bezorgen, kost ons bijna niets en zet nauwelijks extra druk op de draagkracht van onze planeet. Het grootste obstakel om ons in de rechtvaardige en veilige ruimte van de donut te positioneren vormt het hoogst onduurzame consumptie- en productiepatroon van het rijkste deel van de wereldbevolking.

Aandacht voor structurele ingrepen

Wat evenzeer uit dit model voortvloeit, is de nood om onze economische prioriteiten te heroriënteren. Economische ontwikkeling moet tot doel hebben de mensheid in de rechtvaardige ruimte te brengen, armoede uit te roeien en het grondstoffengebruik binnen veilige perken te houden. Economie moet dus terug een duidelijke kwalitatieve inslag krijgen, dat is ontwikkeling mogelijk maken, in plaats van de vandaag dominante kwantitatieve gerichtheid op groei. Het traditionele groeibeleid heeft immers op twee belangrijke vlakken gefaald:

- veel te weinig voordelen van een toegenomen bnp zijn ten goede gekomen aan mensen die in armoede leven,
- een veel te groot stuk van het toegenomen bnp is ten koste gegaan van natuurlijke rijkdommen.

In die zin is er vandaag sprake van wat de beroemde ecologische econoom Herman Daly 'oneconomische groei' noemt: indien we de sociale en ecologische kosten die een beleid gericht op groei, produceren niet langer beschouwen als 'economische externaliteiten' maar mee in rekening brengen, moeten we vaststellen dat de kosten de baten van die groei vaak overtreffen.¹² Heel veel van wat we altijd als economische groei bestempelden, lijkt dus verlies te zijn geweest.

Om een duurzame ontwikkeling mogelijk te maken, zonder afwenteling van sociale en ecologische kosten, zal het inzetten op groene technologieën en efficiëntie alleen niet volstaan. Dit kan verduidelijkt worden aan de hand van de zogenaamde Jevons paradox¹³, die poneert dat een beter gebruik van energie en grondstoffen in het productieproces niet leidt tot een reductie, maar net een stijging in de graad van consumptie en dus een toegenomen druk op het milieu. Het efficiëntere gebruik van hulpbronnen zal in eerste instantie immers aanleiding geven tot lagere prijzen waardoor de aanvankelijke winsten worden tenietgedaan door een toegenomen consumptie van hetzelfde goed. Een efficiëntiebeleid is dus zinloos als het niet gekoppeld wordt aan een beleid dat een reductie in volume-eenheden nastreeft.

Het kernprobleem van onduurzame ontwikkeling vormt tevens de ongelijke verdeling van middelen en de ongelijke toegang tot natuurlijke rijkdommen. Het is de grote schaal van ongelijkheid in de wereld die verklaart dat er schrijnende armoede heerst en dat tegelijkertijd onze planeet gevaarlijk onder druk wordt gezet. Het is daarmee duidelijk dat het realiseren van een duurzame toekomst structurele veranderingen zal vergen.

Het belang van Rio+20

De Rio+20-top biedt een unieke gelegenheid om een nieuwe, noodzakelijke impuls te geven aan een duurzaam ontwikkelingsmodel voor de toekomst. Uiteindelijk heeft de conferentie drie concrete doelstellingen: het politieke engagement voor duurzame ontwikkeling vernieuwen, evalueren waar we twintig jaar na de eerste Wereldtop in Rio staan en aandacht bieden aan nieuwe en dringende problemen waar we globaal mee te kampen hebben. De belangrijkste uitdaging zal zijn om de verschillende crisissen waar we vandaag mee geconfronteerd worden (financiële crisis, economische crisis, ecologische crisis, grondstoffencrisis, voedselcrisis, ...) niet als geïsoleerde maar als inherent

verbonden en verweven gebeurtenissen te beschouwen, die ook als dusdanig moeten worden aangepakt. De belangrijkste uitdaging zal zijn om de verschillende crisissen waar we vandaag mee geconfronteerd worden niet als geïsoleerde maar als inherent verbonden en verweven gebeurtenissen te beschouwen, die ook als dusdanig moeten worden aangepakt.

Na een lang proces van voorbereidende onderhandelingen is beslist om twee specifieke thema's uitgebreider te behandelen op de conferentie: het uitbouwen van een groene economie in de context van duurzame ontwikkeling, en armoedebestrijding en de verfijning van het institutionele raamwerk voor duurzame ontwikkeling. Dit moet ervoor zorgen dat de werking van de verschillende VN-agenstschappen beter op elkaar afgestemd wordt. In de twintig jaar die we hebben afgelegd sinds de eerste VN-top over duurzame ontwikkeling is men er immers nooit echt in geslaagd om de schotten tussen de verschillende sectoren en bevoegdheden weg te werken en transversaal te werken vanuit een integrale visie op duurzame ontwikkeling.

Op dit moment zijn er nog veel tegenstellingen tussen de landen onderling. Vooral wat betreft de interpretatie en invulling van het thema 'groene economie' blijft er nog veel onenigheid. Heel wat ontwikkelingslanden blijven argwaan koesteren ten opzichte van de term en vrezen een nieuw groen protectionisme en een sluipende vermarkting van de globale publieke goederen (global commons). Bovendien zal het louter 'vergroenen' van de economie (het efficiënter gebruik maken van grondstoffen bij eenzelfde groeipercentage) lang niet volstaan om duurzame ontwikkeling mogelijk te maken.

De belangrijkste uitdaging zal zijn om de verschillende crisissen waar we vandaag mee geconfronteerd worden niet als geïsoleerde maar als inherent verbonden en verweven gebeurtenissen te beschouwen, die ook als dusdanig moeten worden aangepakt.

Daarom ligt ook een voorstel op tafel om te komen tot de ontwikkeling van zogenaamde duurzame ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's – *Sustainable Development Goals*). In navolging van de Millenniumdoelstellingen (of *Millennium Development Goals*), die een looptijd hebben tot 2015, zou het hier gaan om bindende en duidelijk meetbare doelstellingen die de samenleving van morgen mee moeten helpen vormgeven. Een belangrijk onderdeel van deze SDG's moeten duurzame consumptiedoelstellingen worden, die de overconsumptie en niet-duurzame productieprocessen in het rijke Noorden aanpakken.

De eisen van Oxfam-Wereldwinkels

De conferentie van Rio moet het schandaal van globale armoede en ongelijkheid centraal stellen: de minst fortuinlijken zien hun minimale basisrechten grotendeels ontkend, terwijl net zij veelal de dupe zijn van ons onvermogen om binnen de gebruiksruimte van onze planeet te leven. De armsten van de wereld zijn dus tweemaal het slachtoffer van het huidige onrechtvaardige en onduurzame ontwikkelingsmodel. Rio+20 moet de rechten van ieder mens opnieuw benadrukken en zodoende zorgen voor een rechtvaardige verdeling van de lusten en de lasten van het leven op een grondstofrijke, maar eindige planeet. Duurzame ontwikkeling is bijgevolg geen loutere milieukwestie, maar een politiek-economisch vraagstuk van herverdeling. Rio+20 moet de rechten van ieder mens opnieuw benadrukken en zorgen voor een rechtvaardige verdeling van de lusten

en de lasten van het leven op een grondstofrijke, maar eindige planeet. Duurzame ontwikkeling is een politiek-economisch vraagstuk van herverdeling.

Om van de conferentie het vereiste keerpunt te maken is het nodig dat in Rio beslist wordt tot een sterk internationaal kader. Als opvolger voor de VN-Commissie inzake Duurzame ontwikkeling (CSD) is het nodig dat in de schoot van de Algemene Vergadering van de VN een Raad voor Duurzame Ontwikkeling wordt opgericht die de vooruitgang inzake duurzaamheid opvolgt. Van deze Raad moet een echt gezag uitgaan. Daarom moet beslist worden tot een sterk mechanisme van rapportering en verantwoording waaraan niet alleen de individuele landen, maar ook internationale financiële instellingen (Wereldbank, IMF, regionale ontwikkelingsbanken, ...) en grote transnationale bedrijven worden onderworpen. Uiteraard moet hieraan de mogelijkheid tot sanctieneringmaatregelen gekoppeld worden.¹⁴

Verder moet in Rio gekozen worden voor alternatieve en vervangende duurzaamheidsindicatoren, voorbij het bnp, die ook oog hebben voor de sociale en ecologische dimensie van duurzame ontwikkeling. In dialoog met het sociale middenveld moeten duidelijke en afdwingbare Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's) opgesteld worden waarvan de opvolging eveneens de verantwoordelijkheid wordt van de nog op te richten VN-Raad voor Duurzame Ontwikkeling.

Rio+20 moet de rechten van ieder mens opnieuw benadrukken en zorgen voor een rechtvaardige verdeling van de lusten en de lasten van het leven op een grondstofrijke, maar eindige planeet. Duurzame ontwikkeling is een politiek-economisch vraagstuk van herverdeling.

Wat zich evenzeer opdringt, is een grondige hervorming van ons economische en financiële systeem. Er is dringend nood aan strenge regulering om dramatische ontsporingen in de toekomst te vermijden. Bovendien is het hoog tijd dat de speculatie op grondstoffen en landbouwproducten aan banden wordt gelegd. De internationale financiële wereld moet weer oog krijgen voor mens en natuur, niet enkel voor woekerwinsten waar wij op lange termijn allemaal de rekening voor betalen. Daarom is het noodzakelijk dat bijkomende financiering wordt vrijgemaakt

voor duurzame ontwikkeling. Dit bovenop de al gemaakte engagementen met betrekking tot ontwikkelingshulp.

Rio+20 zou een echte koerswijziging moeten inluiden naar een duurzame en rechtvaardige toekomst voor iedereen. Daarom vragen wij dat onze regeringsleiders de volgende concrete eisen meenemen naar Brazilië:

- Maak werk van een **duurzaam voedselsysteem**, dat gebaseerd is op rechtvaardigheid, duurzaamheid en weerbaarheid. Onder andere door opnieuw te investeren in kleinschalige, familiale landbouw, duurzame productiemethodes en de bescherming van landrechten.
- Voer een **rechtvaardig klimaatbeleid** met veel aandacht voor de armen, voor hernieuwbare energie en voor energie-efficiëntie. Bouw subsidies voor fossiele brandstoffen af en garandeer toegang tot energie voor iedereen.
- Ontwikkel een **beter beleidskader** met doelstellingen en indicatoren die de landen beoordelen op de manier waarop ze binnen de ecologische grenzen aan hun economie werken.

- Zorg voor **geld voor duurzame ontwikkeling**. Een CO₂-heffing op de uitstoot van de internationale scheepvaart en een financiële transactietaks kunnen geld in het laatje brengen.

Meedenken over een duurzame toekomst?

Wat denk jij over de 'donut'? Biedt dit model, waarin zowel sociale als planetaire grenzen worden gecombineerd, een goed kader voor de beleidsdiscussies naar aanleiding van Rio+20? Brengt de combinatie van beide een waardevol perspectief voor de uitdagingen van de 21ste eeuw? Ontbreekt er nog iets aan het model? Bijt erin, proef ervan en laat horen die commentaar.

Je kan al je kritische kanttekeningen kwijt op de nieuwe blog¹⁵ van Kate Raworth, de auteur van de oorspronkelijke ontwerp tekst. Je kan er tevens ook de volledige versie van de discussiepaper A safe and just Space for Humanity: can we live inside the doughnut? downloaden.

Bio

Hielke Van Doorslaer, Politieke Dienst, Oxfam-Wereldwinkels vzw
hielke.vandoorslaer@oww.be • www.oxfamwereldwinkels.be

